

קהילת אורוגואי, מהגריה ועוליה: מאפיינים ומגמות מרכזיות

← מאיה שורר-קפלן

המחקר המוצג כאן מבוסס על מדגם חדש שנאסף בקרב אוכלוסייה היהודית שהיגרה מאורוגואי בין השנים 1948-2000 ומתגוררת כיום במדינות רבות, בהן: באורוגואי עצמה, בישראל, במדינות אחרות באמ"ט, בארה"ב, באירופה - ועד סין ואוסטרליה. נערך ניתוח הוליסטי הבוחן את תהליך ההגירה, מאפיינים דמוגרפיים, חברתיים-כלכליים וכן דפוסי צריכת תרבות ורקע חינוכי וערכי. סוגיה מרכזית הייתה ייחודיות תנועת העלייה לישראל ביחס לתנועות הגירה יהודית מאורוגואי שפנו למדינות אחרות. לסוגיה זו השלכות הן לגבי המקרה הנדון והן לגבי סוגיות רחבות יותר הנוגעות לעצם תפקידו ומשמעותו של החינוך היהודי בתפוצות בימינו.

הקדמה

הקהילה היהודית באורוגואי, על מהגריה ועוליה, היא מקרה בוחן בעל משמעות הן מנקודת ראות של התפוצה היהודית והן מנקודת המבט של תהליך העלייה לישראל בימינו. הקהילה האורוגואית היא בינונית בגודלה, מאורגנת היטב מבחינה מוסדית, משולבת מבחינה חברתית וכלכלית בחברה הכללית ומאופיינת בשכיחות גבוהה של הגירה. החל מהמחצית השנייה של המאה ה-19 קלטה אורוגואי הגירה נכנסת, והחל משנות השישים של המאה ה-20 היא מהווה מקור מרכזי להגירה יהודית יוצאת מבין קהילות אמריקה הלטינית. עקב תנועת הגירה ערנית זו, נוצרה פזורה משמעותית של יהודים בעלי עבר ביבשת. פזורה זו מספקת תשתית עשירה לבחינה השוואתית של מאפייני הקהילה המקומית, וכן של נסיבות הניידות הגאוגרפית אל מדינות אחרות ביבשות שונות בכלל ושל סיפור העלייה מאורוגואי בפרט. בחינת המאפיינים והמגמות של תנועת ההגירה ובפרט העלייה לישראל מחייבת בדיקה השוואתית של דפוסי הגירה מגוונים הנפרשים לאורך זמן. כמו כן יש לנקוט בגישה הוליסטית הבוחנת מערך תחומי חיים, בהם היבטים דמוגרפיים, חברתיים-כלכליים, וכן דפוסי צריכת תרבות ורקע חינוכי וערכי. בהתמקדות במאפייני תנועת העלייה לישראל מאורוגואי מתברר כי מתבלטים בה מספר מאפיינים המשותפים למערכת ההגירה היהודית המקומית והכללית. בצד זאת מסתמנים מגמות ודפוסי ייחודיים, בעלי משמעות. על אף הציפייה כי עלייתם תהיה פועל יוצא בעיקר של רקע חינוכי יהודי מודגש, מתברר כי מדובר במערך מורכב של גורמי השפעה. המחקר שערכנו מבוסס על מדגם חדש שנאסף באוכלוסייה שמקורה המשותף הוא אורוגואי.

מילות מפתח: יהודי אורוגואי, הגירה לישראל/ למדינות אחרות, דפוסי קליטה בישראל ובמדינות אחרות, מאפיינים חברתיים, תרבותיים וזהותיים של עולים ומהגרים

מאיה שורר-קפלן קיבלה לאחרונה דוקטורט במכון ליהדות זמננו ובמרכז ליברנט לחקר אמריקה הלטינית, ספרד, פורטוגל וקהילותיהן היהודיות באוניברסיטה העברית בירושלים. עבודת המחקר שלה 'הגירה בין ארצות, הזדהות קולקטיבית וטרנס-לאומית בקרב יהודים ילידי אורוגואי 2010' נכתבה בהנחיית פרופסור אמריטוס סרג'יו דלה-פרגולה מהאוניברסיטה העברית ופרופסור יהודית בוקסר ליברנט מאוניברסיטת UNAM, מקסיקו.

המדגם מאוד מפורז מבחינה גאוגרפית, עם ריכוזים משמעותיים באורוגוואי עצמה, בישראל, במדינות אחרות באמל"ט, בארה"ב, באירופה ובארצות אחרות עד סין ואוסטרליה. כמו-כן המדגם כולל דפוסים דיפרנציאליים של הגירה, הנפרשים על פני 62 שנה - עד ימינו.

מאפייני הקהילה, תנועת העלייה וההגירה לישראל: רקע כללי

המאפיין הדומיננטי בעיצוב הנוכחות היהודית ביבשת הלטינית הוא למעשה תנועת ההגירה, אשר התרחשה במסגרת הגירה המונית כללית אל היבשת. בראשיתה, תנועת ההגירה היהודית לאורוגוואי הניחה את התשתית התרבותית והמוסדית של הקהילה החדשה. אולם בהמשך ההגירה הפכה לגורם המרכזי לצמצום דווקא באוכלוסייה היהודית במדינה. היקפה של אוכלוסייה זו הצטמצם ב-30% ביחס לגודלה בראשית שנות ה-80 ועומד כיום על קצת מעל 17,000.

טבלה 1: התפתחות גודל האוכלוסייה היהודית באורוגוואי

כ-150	*לפני 1910
1,700	1910
6,000	1920
25,000	1930
37,000	1940
32,000	**1970
27,000	1984
23,400	1995
17,900	2007
17,200	2014

* בין השנים 1910-1940: אומדנים על פי רייכר, 2003.

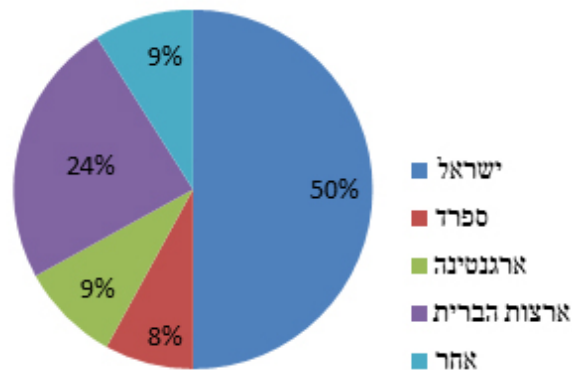
** בין השנים 1970-2014: דלה פרגולה, 2005, 2014.

ההתארגנות וההתבססות של הקהילה היהודית באורוגוואי החלו בעיקר למן המחצית השנייה של המאה ה-19. האוכלוסייה היהודית השתלבה היטב בשוק המקומי, והיום היא בעלת רמת השכלה גבוהה יחסית. הקהילה היהודית קטנה עד בינונית, מרוכזת ברובה המוחלט בעיר הבירה מונטווידאו. אורוגוואי מדינה קטנה יחסית, ואזור הבירה מושך אחוזים גבוהים מכלל האוכלוסייה המקומית. ברמה המוסדית-אידיאולוגית, יהודי אורוגוואי הם בעלי אוריינטציה מובהקת לרעיון הציוני, שלאורך ההיסטוריה קיבלה ביטוי חילוני-תרבותי-לאומי יותר מאשר דתי. נסיבות ותנאים אלו היו בסיס להנחת תשתית קהילתית מאורגנת היטב שאפשרה יצירתה של קהילה המשמרת ומנחילה תחושה חזקה של קולקטיב ומבססת את פעילותה על יחסי היכרות וקירבה בין חבריה (DellaPergola, 2003; DellaPergola, 2008).

אוכלוסיית העולים הלטינו-אמריקאים המתגוררים כיום בישראל עומדת כיום על 64,700 נפש. בין השנים 1948-2005 עלו לישראל 93,323 מהגרים מאמל"ט, רובם המוחלט יהודים. זרם ההגירה מאופיין בתנודתיות מתמדת וכן בשני שיאים מרכזיים בשנות ה-70 וה-80, ובראשית שנות ה-2000. בהמשך, זרם ההגירה הלך והתמתן.

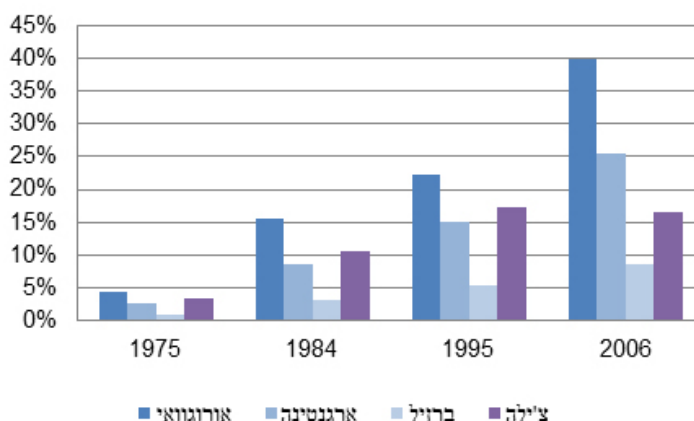
ב-2008 התגוררו בישראל 6,230 ילידי אורוגוואי. אומדן של מספר הצאצאים לכלל העולים גברים ונשים מאורוגוואי עומד על כ-6,490 נפש. כך, סך כל האוכלוסייה מאורוגוואי בישראל, עולים וצאצאים, עומד על כ-12,720 נפש (הלשכה המרכזית סטטיסטיקה, מפקד 2008). נתון זה הוא משמעותי במיוחד ביחס לגודל קהילת האם באורוגוואי עצמה כיום כ-17,000 יהודים (דלה-פרגולה, 2013).

תרשים מס' 1 שלהלן מציג את אחוז המהגרים היהודים מאורוגוואי לישראל ולמדינות יעד אחרות.

תרשים 1: אחוז ההגירה של יהודים מאורוגוואי אל מדינות יעד שונות
מקור: Porzecanski, 2006

בעשורים האחרונים מדינת ישראל מהווה מדינת-יעד למחצית מכלל המהגרים היהודים מאורוגוואי. ההגירה לארה"ב - 25%. מדינות הגירה חשובות נוספות הן ספרד וארגנטינה. תרשים מס' 2 מציג את שיעור ההגירה המצטבר מאורוגוואי לישראל ביחס לאוכלוסיית היהודים בה, בהשוואה למדינות אמל"ט נבחרות. העלייה מאורוגוואי היא בשיעור הגבוה ביותר ביחס לאוכלוסיית היהודים בה, בהשוואה לעלייה ממדינות אמל"ט נבחרות. מדובר במגמה עקבית ומשמעותית בהיקפה. שיעור העלייה מאורוגוואי, ביחס לקהילה היהודית המקומית, גובר על שיעור העלייה משתי שכנותיה הגדולות, ארגנטינה וברזיל, וכן על העלייה מקהילת היהודים בצ'ילה, שהיא בסדר גודל דומה.

תרשים 2: התפתחות שיעור העולים ביחס לאוכלוסייה היהודית בארץ המוצא
מקור: נתוני הלמ"ס

העולים מאורוגוואי המתגוררים בישראל נמצאים ברובם בגילאי שיא כוח העבודה (גילאי 25-64), משתלבים בכוח העבודה, נפרסים באופן מאוזן יחסית בין אזורי הארץ, מרוכזים באזורים עירוניים ובערים, וכן הם בעלי נוכחות משמעותית בקיבוצים ובמושבים. מבחינת ההרכב התעסוקתי, קיים אצלם ריכוז במקצועות החופשיים, בניהול ובעיסוק אקדמי, לצד עיסוק במסחר בתחומים שונים. על בסיס סקר שבחן את העולים הלטינו-אמריקאים המתגוררים בישראל, נמצא כי מדובר באוכלוסייה המדגישה את חשיבות ההשתלבות בחברה המקומית ואשר הביעה צורך מועט יחסית להתאגד באופן פורמלי, עם הגעתה לישראל, על בסיס מוצא משותף (Roniger & Babis, 2008).

מאפיינים מרכזיים של העולים לישראל ביחס למדינות יעד אחרות ולמתגוררים באורוגוואי

המאפיינים המרכזיים של אוכלוסיית העולים מאורוגוואי, ביחס למהגרים למדינות אחרות, עולים מתוך מחקר שערכנו במרכז ליברנט ובמכון ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית ב-2012. המחקר כלל מדגם של כ-1,000 מרואיינים שענו על שאלון מפורט דרך האינטרנט. הניתוח עסק במספר גורמי רקע בתהליך ההגירה ובהם היבטים סוציו-דמוגרפיים, מוטיבציה ומניעי הגירה, דפוסי צריכת תקשורת וקשרים חברתיים ותחושת הזדהות והשתייכות קהילתית ויהודית. בבחינת דפוס העלייה לישראל לאורך השנים ביחס לתנועת ההגירה הכללית נמצא כי ההגירה היהודית היוצאת מאורוגוואי, ובכללה תנועת העלייה לישראל, משולבת ונטועה לאורך ההיסטוריה במסגרת התהליכים הגלובליים, האזוריים והמקומיים הכללים, ומאופיינת בתיאום ואף ברגישות גבוהה לתנודות במערכת המקומית והאזורית. תנועת העלייה לישראל תואמת אף את המגמה הכללית של מעבר מפריפריות לכיוון מרכזי סחר עולמיים, המציעים אפשרויות תעסוקתיות ורמות איכות חיים גבוהה יותר עבור הפרט. במסגרת זאת, ישראל, בהיותה היום ממוקמת בדירוג גבוה יחסית לפי מדד הפיתוח האנושי, מהווה מדינת יעד מושכת עבור המהגר היהודי מאורוגוואי. יחד עם זאת, נמצאו תהליכי תמורה גם בתנועת הגירה ייחודית פנים-יהודית זו. נמצא כי עם חילופי הדור ולאורך ציר הזמן, ההגירה לישראל ממוקמת בהקשר מערך השיקולים המשותף לכלל דפוסי ההגירה. כך, למשל, כתוצאה מתהליכים מאקרו-חברתיים, חלה תמורה במגמה הכללית של בחירה בישראל כמדינת יעד עיקרית להגירה. בעוד שבין השנים 1948-1967 מדינת היעד המרכזית הייתה ישראל, מ-1968 ואילך מדינות יעד בולטות הן ארה"ב, מדינות אמל"ט שונות, וכן מדינות אירופה, ובעיקר ספרד. ההיבטים הכלכליים, הפוליטיים והחברתיים מהווים אמנם גורם מהותי בעיצוב תנועת ההגירה היהודית, אך הם לבדם אינם ממצים ומסבירים את מרכזיותה של ההגירה לישראל. העלייה מאורוגוואי לישראל כשלעצמה מהווה דוגמה לייחודיות זו. בעיצוב דפוס ההגירה ניכר משקל משמעותי למאפייני רקע טרם ההגירה. כך, למשל, ניכרת השפעת תהליכים דמוגרפיים ארוכי-טווח ובהם חילופי דורות, שנות ותק, הגיל בעת ההגירה ושנת ההגירה. אוכלוסיית העולים לישראל מורכבת בעיקר ממשפחות בגילאי כוח העבודה שלהן מערכת קשרים משפחתית וחברתית עם עולים אחרים שכבר עלו והתיישבו במקום. בתחום הסוציו-כלכלי, המהגרים הם אוכלוסייה שכירה בעיקרה ביחס לאוכלוסייה הלא-מהגרת. האוכלוסייה המהגרת לארצות שאינן ישראל היא בעלת רמות השכלה גבוהות יותר, מורכבת יותר מעצמאים ומיזמים ביחס לאוכלוסייה המהגרת לישראל. הבחנה נוספת היא בין רמות של

שביעות רצון מעיסוק, ומערך הציפיות טרם ההגירה. רמות נמוכות של שביעות רצון מעיסוק בארץ המוצא מנבאים הגירה לארץ אלטרנטיבית, בעוד שרמות שביעות רצון גבוהות יחסית ומצב של 'טרם השתלבות בשוק העבודה' מנבא הגירה לישראל.

מערכת הציפיות ומניעי ההגירה, שאוכלוסיית המהגרים מתארת רטרואקטיבית, יוצרת אף היא הבחנה בעלת משמעות. הבוחרים באלטרנטיבה לישראל מדגישים בעיקר מניעים של חיפוש אחר אתגר, מימוש עצמי והצלחה כלכלית. לעומת זאת, המהגרים לישראל מדגישים, בנוסף לכך, גם אוריינטציות אידאולוגיות.

אנו גם מתוודעים לרבגוניות הגדולה של מערכת ההתמודדויות והשיקולים של הפרט במסגרת נסיבות חיים מורכבות, ואף לעתים בלתי צפויות, ארוכות וקצרות טווח, המבטאות רמות אוטונומיה משתנות ואיכויות אישיות מגוונות.

השפעות הרקע היהודי והציוני מבית על דפוסי הגירה נמצאו כרבות כיוונים. רקע מסורתי היווה גורם מנבא אי-הגירה, הגירה למדינה אלטרנטיבית לישראל, ואף הגירה נשנית מישראל. מתברר כי חינוך יהודי פורמלי היווה גורם מנבא הגירה מאורוגוואי למדינה אלטרנטיבית שאינה ישראל. עוד נמצא כי השקפת עולם שמרנית מאפיינת את הלא-מהגרים והמהגרים למדינה אלטרנטיבית, בעוד שתפיסת עולם ליברלית מנבאת הגירה לישראל.

מבחינת דפוסי צריכת תרבות מקומית, וכן מערכות היחסים שמקיימים מהגרים בישראל, באורוגוואי ומהגרים למדינות אחרות, עולה נטייה לשימור של מערכות קשרים בין אוכלוסיית המקור ואוכלוסיית המהגרים מאורוגוואי לאורך זמן. יחד עם זאת דפוסי התקשורת ורכישת השפה המקומית, המבוססים על נסיבות ותנאי נגישות לתקשורת המקומית, מלמדים על פתיחות ונכונות של העולים לישראל לשינוי, וכן, על תהליכי הסתגלות והפנמת מאפיינים נורמטיביים במדינת המגורים.

בתחום ההזדהות היהודית והמערכת הערכית של כלל המתגוררים במקומות שונים בעולם עקב הגירה, ומוצאם המשותף מאורוגוואי, נמצאה שונות על בסיס ההקשרים התרבותיים והאזרחים המקומיים המגוונים. עם זאת, נמצאה ככלל מערכת ערכית, סימבולית משותפת, חוצה תתי-קבוצות באוכלוסיית המהגרים, החורגת אל מעבר לתהליכי ביזור גאוגרפי ותרבותי חברתי. בהזדהותם של העולים לישראל נמצא התמשכות של הזדהות תרבותית ואזרחית עם ארץ המוצא והקהילה המקומית, ביחס להזדהות היהודית ולארץ המוצא. יחד עם זאת, אין מדובר במערכת סטטית. ניכרות ההשפעות של מחויבויות משפחתיות, נסיבות חיים ותהליכי הקליטה בישראל.

סיכום

במחקר הנוכחי נערך תיאור וניתוח מספר מאפיינים ומגמות עיקריות של קהילת יהודי אורוגוואי, מהגריה ועוליה, בפרספקטיבה השוואתית המתפרסת על פני 62 שנים ועד היום. מתוך הממצאים עולות לפחות שתי נקודות בעלות משמעות הנוגעת לייעוד ולתפקיד החינוך בקהילה היהודית האורוגוואית, בתפוצתה במדינות העולם, ובקליטת עולים מאורוגוואי בישראל. נקודות אלו עשויות לתרום גם לדיון רחב יותר בתחום החינוך וההוראה.

מנקודת המבט של הקהילה המקומית באורוגוואי, נמצא כי כשמדובר על ההחלטה להגר או לא, ולאן - הרקע החינוכי הפורמלי מהווה רכיב אחד בתוך מערכת שיקולים רחבה ומורכבת הרבה יותר, המושפעת בעיקר, אם כי לא רק, מהתהליכים הפוליטיים והכלכליים המקומיים והאזוריים.

כמו כן, החינוך היהודי ו/או הציוני כשלעצמו אינו מהווה ערובה לדפוס הגירה ספציפי בהמשך החיים (קרי: עלייה). ממצא זה, יש בו עילה לדיון מחודש באופי התיאום בין מטרות החינוך בתפוצה, והאסטרטגיות שיש לנקוט בכדי לממש מטרות אלו בימינו. מנקודת המבט של העלייה מאורוגוואי, ממצא מעניין הוא, כי על אף דפוסים של השתלבות תעסוקתית וחברתית, בישראל משמעותי יחסית הגורם הקהילתי, על היבטיו החברתיים, התרבותיים ואף הערכיים והסימבוליים, וזאת דווקא באופן בלתי פורמלי אלא בהתבסס על רשתות קשרים ומחויבויות משפחתיות. ממצא זה עשוי לתרום למבקש לסייע לקליטת אוכלוסייה זו ואף לעודד את התמשכות נטייתה ארוכת השנים והגבוהה יחסית לעלות לישראל ולהיקלט בה בהצלחה.

מקורות

דלה-פרגולה, ס' (2012). הרהורים על הגירה בישראל: היבטים השוואתיים. בתוך: הגירה, 1: 1-31.

רייכר, ר"פ (1998). יהדות אורוגוואי: זהות לאומית יהודית ומגמות התבוללות בהתפתחותה ההיסטורית. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. האוניברסיטה העברית בירושלים.

DellaPergola, S. (1998). The Global Context of Migration to Israel. In E. Leshem & J. Shuval. (eds.), *Immigration to Israel: Sociological Perspectives* (pp 51-92). New Brunswick and London: Transaction Books.

DellaPergola, S. (2003). World Jewry Population at the Dawn of the 21th Century. In E. Ben-Rafael., Y. Gorny & Y. Roi (eds.), *Contemporary Jewries: Convergence and Divergence* (pp 45-65). Leiden & Boston: Brill.

DellaPergola, S. (2008). Jewish Autonomy and Dependency: Latin America in a Global Perspective. In E. Ben Rafael, J. Bokser Liwerant, Y. Gorni, Y. & R. Rein (eds.), *Identity in an Era of Globalization and Multiculturalism: Latin America in the Jewish World* (pp. 47-81). Leiden & Boston: Brill.

DellaPergola, S. (2009). International migration of Jews. In E. Ben-Rafael & Y. Sternberg (eds.), *Transnationalism: Diasporas and the advent of a new (dis) order*. Leiden, Boston: Brill. pp 213-236

Porzecanski, R. (2006). *El Uruguay Judio: Demografia e Identidad*. L.A. Pincus Fund.

Roniger, L. & Babis, D. (2008). Latin American Israelis: The Collective Identity of an Invisible Community. In J. Bokser Liwerant & E. Ben-Rafael (eds.), *Identities in an era of Globalization and Multiculturalism: Latin America in the Jewish World* (pp. 297-323). Leiden & Boston: Brill.